

وضعیت اقتصادی جمهوری آذربایجان و روابط جمهوری اسلامی ایران با آن کشور

منوچهر مصطفی پور*

نفت بزرگترین بخش اقتصاد آذربایجان را تشکیل می‌دهد و این کشور طی سالهای اخیر به واسطه رشد قیمتهای نفت بالاترین رشد اقتصادی در بین کشورهای جهان را به خود اختصاص داده است. رشد نگرش‌های انحرافی و استعماری وحدت‌گرایانه یا تجزیه‌طلبانه و همچنین حضور ترکیه، آمریکا و رژیم اشغالگر قدس در جمهوری آذربایجان تهدیداتی را متوجه امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران نموده است. ایران و جمهوری آذربایجان علاوه بر حضور رژیم اشغالگر قدس در این کشور، رژیم حقوقی دریای مازندران، مسیر خطوط لوله نفت و گاز این دریا و بهره‌برداری از منابع نفت و گاز آن با یکدیگر اختلاف نظر دارند. تجربیات فنی کشورمان در استحصال و پالایش و بازاریابی نفت و دسترسی‌اش به آبهای آزاد در کنار ظرفیتهای تولید ماشین‌آلات و سکوهای صنعت نفت در آذربایجان مناسب‌ترین امکانات همکاری دو کشور در زمینه صنعت نفت و گاز را فراهم نموده است. از این رو ایران باید تلاش نماید روابط خود را با آذربایجان گسترش دهد و نقش مهمتری در اقتصاد آذربایجان به ویژه در انرژی این کشور ایفا نماید.

واژه‌های کلیدی: آذربایجان، اقتصاد، نفت، امنیت.

۱. مقدمه

کشور آذربایجان با ۸۶۶۰۰ کیلومتر مربع مساحت در ساحل غربی دریای مازندران و جنوب غربی منطقه قفقاز واقع شده است. کشورهای گرجستان، روسیه، ایران، ارمنستان و ترکیه همسایگان این کشور را تشکیل می‌دهند و دریای مازندران در شرق آن قرار دارد.

آذربایجان در سال ۱۹۹۱ میلادی از اتحاد جماهیر شوروی سابق استقلال یافت. جمعیت آذربایجان در ابتدای سال ۲۰۰۸ میلادی ۸۶۲۹۹۰۰ نفر^۱ بوده و بیش از ۹۰ درصد جمعیت آن ترک آذری و شیعه می‌باشند.

* کارشناس ارشد علوم اقتصادی - کارشناس دفتر پولی معاونت امور اقتصادی وزارت امور اقتصادی و دارایی

1. <http://geography.about.com/gi/dynamic/offsite.htm?site=http://www.state.gov/r/pa/ce/bgn/2909.htm>

نفت بزرگترین بخش اقتصاد آذربایجان را تشکیل می‌دهد و این کشور طی سالهای اخیر به واسطه رشد قیمت‌های نفت بالاترین رشد اقتصادی در بین کشورهای جهان را به خود اختصاص داده است. نرخ رشد اقتصادی آذربایجان در سالهای ۲۰۰۶ و ۲۰۰۷ میلادی بیش از ۳۰ درصد بوده است. تا حدود ۲۰۰ سال پیش آذربایجان جزئی از قلمرو ایران محسوب می‌شد که طی عهدنامه‌های گلستان و ترکمانچای از ایران جدا شد. دو کشور ایران و آذربایجان ۶۱۸ کیلومتر مرز خاکی و همچنین در دریای مازندران مرز آبی مشترک دارند. به رغم اشتراکات فرهنگی و مذهبی زیاد دو کشور، این امر موجب روابط گسترده آنها نگردیده است و جمهوری آذربایجان پس از استقلال از شوروی سابق بیشتر به غرب متمایل گردیده است. در میان کشورهای حوزه دریای مازندران، جمهوری آذربایجان جایگاه ویژه‌ای در تدابیر آینده ایران دارد، چرا که این کشور از یک سو ادامه جغرافیایی طبیعی استان آذربایجان ایران است و همین امر اکنون زمینه را برای رشد نگرشهای انحرافی و استعماری وحدت‌گرایانه یا تجزیه‌طلبانه فراهم ساخته است. از سوی دیگر حضور ترکیه، آمریکا و رژیم اشغالگر قدس در جمهوری آذربایجان تهدیداتی را متوجه امنیت جمهوری اسلامی ایران نموده است.

۲. اقتصاد جمهوری آذربایجان

اقتصاد جمهوری آذربایجان به دلیل استقلال از شوروی سابق که با مختل شدن بازارها و روابط تجاری این کشور همراه بوده است، همچنین بروز جنگ «ناگورنو-قره‌باغ»^۱ با ارمنستان شوک‌های شدیدی را متحمل شده است. با این حال منابع نفتی جمهوری آذربایجان باعث شده تا از حجم مشکلات اقتصادی این کشور کاسته شود، به طوری که رکورد بالاترین رشد اقتصادی در جهان طی سالهای ۲۰۰۶ و ۲۰۰۷ به این کشور اختصاص داشته است.

تولید ناخالص داخلی آذربایجان در سال ۲۰۰۷ میلادی ۷۲/۲ میلیارد دلار و رشد اقتصادی آن ۳۱ درصد بوده است. بخش صنعت ۶۴ درصد، بخش خدمات ۲۹/۹ درصد و بخش کشاورزی ۶ درصد از سهم تولید ناخالص داخلی را تشکیل می‌دهند. بیشترین تعداد نیروی کار در بخش خدمات و کمترین تعداد نیروی کار در بخش صنعت فعالیت می‌کنند.

نرخ تورم در آذربایجان طی سالهای اخیر روند صعودی داشته و در سال ۲۰۰۷ میلادی به ۱۶ درصد رسیده است. افزایش قیمت انرژی اصلی‌ترین عامل افزایش تورم بوده است.

کتان، غلات، برنج، انگور، میوه‌جات، سبزیجات، چای، توتون و دام تولیدات کشاورزی کشور آذربایجان را تشکیل می‌دهند و تولیدات صنعتی این کشور عبارت است از: نفت و گاز طبیعی، فرآورده‌های نفتی، فولاد، سنگ آهن، سیمان، مواد شیمیایی و پتروشیمی و منسوجات.

وضعیت اقتصادی جمهوری آذربایجان و روابط ... ۵۵

تولید نفت آذربایجان در سال ۲۰۰۷ میلادی ۹۳۴۷۰۰ بشکه در روز بوده که از این میزان ۷۹۵۶۰۰ بشکه در روز صادر شده است. میزان ذخایر نفتی جمهوری آذربایجان ۷ میلیارد بشکه برآورد شده است.

خط لوله نفتی باکو-تفلیس-جیحان که توسط کنسرسیومی از شرکتهای غربی با هزینه ۴ میلیارد دلار در ابتدای سال ۲۰۰۶ میلادی به بهره‌برداری رسید سالانه یک میلیون بشکه نفت را به بندر جیحان ترکیه در ساحل دریای مدیترانه انتقال می‌دهد. پیش‌بینی می‌شود تولید ناخالص داخلی جمهوری آذربایجان در نتیجه درآمد حاصل از خط لوله باکو-تفلیس-جیحان تا سال ۲۰۱۰ میلادی دو برابر شود.

حجم کل صادرات جمهوری آذربایجان در سال ۲۰۰۶ بالغ بر ۱۹/۵۳ میلیارد دلار بوده که صادرات نفت و گاز ۹۰ درصد آن را تشکیل داده است. مقصد اصلی صادرات آذربایجان در سال ۲۰۰۶ کشورهای ایتالیا (۴۴/۷ درصد)، رژیم اشغالگر قدس (۱۰/۷ درصد)، ترکیه (۶/۱ درصد)، فرانسه (۵/۵ درصد) روسیه (۵/۴ درصد)، ایران (۴/۶ درصد) و گرجستان (۴/۵ درصد) بوده است.^۱ حجم کل واردات آذربایجان در سال ۲۰۰۷ معادل ۶/۳۸ میلیارد دلار بوده است. بیشترین واردات آذربایجان در سال ۲۰۰۶ از کشورهای روسیه (۲۲/۴ درصد)، انگلستان (۸/۶ درصد)، آلمان (۷/۷ درصد)، ترکیه (۷/۳ درصد)، ترکمنستان (۷ درصد)، اوکراین (۶ درصد) و چین (۴/۲ درصد) صورت گرفته است.

جدول ۱. برخی شاخصهای اقتصادی جمهوری آذربایجان در سال ۲۰۰۷

شاخص	مقدار
تولید ناخالص داخلی (میلیارد دلار)	۷۲/۲
نرخ رشد اقتصادی (درصد)	۳۱
نرخ تورم (درصد)	۱۶
صادرات (میلیارد دلار)	۱۹/۵۳
واردات (میلیارد دلار)	۶/۳۸

Source: http://www.theodora.com/wfbcurrent/azerbaijan/azerbaijan_economy.html.

موانع متعددی در مسیر رشد اقتصادی آذربایجان وجود دارد که عبارت است از نیاز بیشتر به سرمایه‌گذاری خارجی در بخشهای غیر انرژی، ادامه مناقشه با ارمنستان بر سر منطقه ناگورنو-قره‌باغ، رشوه‌خواری گسترده و تورم رو به رشد.

1. http://www.theodora.com/wfbcurrent/azerbaijan/azerbaijan_economy.html.

۳. روابط ایران و آذربایجان

علی‌رغم اشتراکات تاریخی، فرهنگی و مذهبی فراوانی که بین ایران و آذربایجان وجود دارد، روابط بین این دو کشور از زمان استقلال جمهوری آذربایجان با فراز و نشیب‌هایی همراه بوده است. روابط دو کشور در زمان حیدر علی‌اف^۱ نسبت به دوران ریاست جمهوری ایلچی‌بیگ^۲ با توجه به سیاستی که علی‌اف در مورد نخجوان در پیش گرفته بود روند رو به بهبود داشت. به طوری که ایران به پناهندگان آذربایجانی در خاک خود پناه داد. در فوریه ۱۹۹۲ جمهوری آذربایجان به عضویت سازمان آکو درآمد. در اکتبر ۱۹۹۶ قراردادی مبنی بر احداث یک خط لوله گاز از ایران به نخجوان بین دو کشور به امضاء رسید اما در پی کنار گذاشته شدن ایران از پروژه خط لوله نفتی باکو-تفلیس-جیحان توسط شرکتهای آمریکایی روابط دو کشور رو به سردی گرایید.

سفر رسمی سید محمد خاتمی در آگوست ۲۰۰۴ به آذربایجان و بازدید از شهرهای باکو و گنجه، سفر رسمی الهام علی‌اف رئیس جمهور آذربایجان در ژانویه ۲۰۰۵ به تهران و همچنین سفر محمود احمدی‌نژاد به آذربایجان در سال ۲۰۰۷، موجب شد روابط دو کشور اندکی بهبود یابد.^۳ در سال ۱۳۸۴ جمهوری اسلامی ایران بالغ بر ۳۳۰ میلیون دلار صادرات به جمهوری آذربایجان داشته است که شامل منسوجات، چرم و پوست کامل از گاو و اسب، ماشین‌آلات و دستگاههای برقی، کفش، مصنوعات از سنگ و گچ و سیمان، شیشه و مصنوعات شیشه‌ای، کاغذ و مقوا، نمد و پارچه‌های نباتی، اسباب‌بازی و لوازم، اشیاء و وسایل پلاستیکی، صابون‌ها، مواد آلی تاسینو اکتیو، محصولات سرامیکی، قسمتهای مختلف حیوانات زنده، پارچه‌های تار و پود بافت مخصوص و مانند آن بوده است.

صادرات به جمهوری آذربایجان بالغ بر ۳/۱۶ درصد کل صادرات ایران را شامل شده است. در همین سال واردات ایران از جمهوری آذربایجان بالغ بر ۱۶۳/۹ میلیون دلار بوده که ۰/۶۲ درصد از کل واردات ایران را در بر گرفته است. اقلام عمده وارداتی از جمهوری آذربایجان عبارت است از مواد پلاستیکی و اشیاء ساخته شده از آن، چوب و اشیاء چوبی، سوخته‌های معدنی، چدن، آهن و فولاد، آلومینیوم، مصنوعات شیشه‌ای، مصنوعات ساخته شده از چدن، فولاد، مس و آلومینیوم، اخال و تفاله صنایع خوراک، راکتورهای هسته‌ای و آلات و دستگاههای اپتیک و عکاسی.

ایران و جمهوری آذربایجان در زمینه‌های متعددی با یکدیگر همکاری اقتصادی دارند مانند ایجاد بازارچه‌های متعدد مرزی، تأسیس اطاق‌های مشترک بازرگانی، ترانزیت وسایط نقلیه و کالا، حمل و نقل در دریای مازندران، تبادل کارشناس در بخش کشاورزی و اجرای برخی از پروژه‌های صنعتی از جمله سیمان و تولید قطعات و ماشین‌آلات. این دو کشور همچنین در سازمان

1. Heydar Aliev

2. Elchibeyk

3. <http://www.fco.gov.uk/cn/about-the-fco/country-profiles/europe/azerbaijan?profile=intRelations&pg=4>.

همکاری‌های اقتصادی اکو عضویت دارند. با این حال برخی اختلاف نظرهای اساسی بین دو کشور وجود دارد. ایران و جمهوری آذربایجان علاوه بر حضور رژیم اشغالگر قدس در این کشور، رژیم حقوقی دریای مازندران، مسیر خطوط لوله نفت و گاز این دریا و بهره‌برداری از منابع نفت و گاز آن با یکدیگر اختلاف نظر دارند.

ایران مخالف گسترش نفوذ آمریکا، اروپا و ناتو در منطقه به عنوان بازیگران خارجی منطقه می‌باشد، لذا همواره به دنبال کاستن تأثیرات حضور این قدرتها در منطقه قفقاز است. این در حالی است که آذربایجان و گرجستان روابط نزدیکی با آمریکا دارند. بحران در روابط بین ایران و واشنگتن موجب افزایش اهمیت منطقه قفقاز شده است.

روابط گسترده بین آذربایجان و رژیم اشغالگر قدس را می‌توان یکی از نگرانی‌های امنیتی عمده ایران برشمرد. همچنین فعالیت و نفوذ ترکیه در منطقه به عنوان متحد آمریکا و یک دولت لائیک و روابط نزدیک آذربایجان با آن کشور نیز یکی دیگر از موارد نگرانی ایران است. کشور ما برای مقابله با گسترش نفوذ ترکیه در منطقه سعی می‌کند روابط نزدیکی با کشور ارمنستان داشته باشد. ارمنستان نیز به علت اختلافات دیرینه با ترکیه و مناقشه با آذربایجان علاقمند به گسترش روابط با ایران است.^۱

یکی دیگر از موضوعاتی که با امنیت ملی ایران ارتباط دارد، وضعیت رژیم حقوقی دریای مازندران است. در شرایط فعلی، قبل از مشخص شدن وضعیت حقوقی دریای مازندران، کشور ما خواهان اجرای کامل توافق‌های صورت گرفته در سالهای ۱۹۲۱ و ۱۹۴۰ میلادی بین ایران و روسیه است. ایران بر این نظر است که چون مازندران یک دریاچه است، قوانین حاکم بر دریاها آزاد را نمی‌توان بر آن حاکم کرد. همچنین معتقد است که تا قبل از تعیین تکلیف وضعیت حقوقی مازندران، هیچکدام از کشور های حاشیه مازندران نمی‌توانند از ثروت‌های آن بهره‌برداری نمایند.

در ژوئن ۲۰۰۳ میلادی بحران شدیدی میان ایران و آذربایجان روی داد که بدون تردید رژیم اشغالگر قدس در آن نقش داشت. جمهوری آذربایجان اقدام به حفاری در دریای مازندران نمود، اما به دنبال اخطارهای ایران عملیات حفاری را متوقف نمود. این اقدام جمهوری آذربایجان ناقض موافقت‌نامه‌هایی بود که دو کشور در زمینه همکاری مشترک در مورد اکتشاف نفت و انجام مطالعات زمین‌شناسی در دریای مازندران با یکدیگر امضاء کرده بودند. در زمان شوروی سابق گاز ایران از طریق آذربایجان به روسیه و کشورهای اروپایی صادر می‌شد اما در حال حاضر صادرات گاز ایران به اروپا از دو مسیر خط لوله از طریق ترکیه و دیگری خط لوله از طریق ارمنستان، گرجستان و اوکراین برنامه‌ریزی شده است.

1. <http://www.iras.ir>.

ایران معتقد است که یا باید از منابع مازندران به صورت مشترک بهره‌برداری نمود و یا به صورت مساوی بین پنج کشور تقسیم شده و هر کدام از کشورها اجازه استفاده از ۲۰ درصد منابع مازندران را داشته باشند. اما محققین نفتی اتحاد شوروی در جنوب محور (آستارا - حسینقلی) به انجام پژوهش‌های لازم پرداخته بودند. علاوه بر این در موافقت‌نامه‌های مورد بحث ماده‌ای گنجانده شده بود که طبق آن حضور نیروهای نظامی ایران در مازندران ممنوع شده بود و از سوی دیگر، ایران هم با حضور هر نیروی خارجی در مازندران مخالفت می‌کرد. باکو هم توافق سال ۱۹۷۰ میلادی بین ایران و روسیه در خصوص مازندران را به رسمیت می‌شناخت. بر طبق این موافقت‌نامه، مرز بین ایران و اتحاد شوروی در این منطقه، محور بین شهر «حسینقلی» ترکمنستان و شهر «آستارای» آذربایجان تعیین شده بود. به دلیل اختلاف ایجاد شده در اجرای قرارداد ۱۹۷۰ میلادی، آذربایجان تقسیم دریای مازندران به بخش‌های ملی را پیشنهاد داده بود. بر اساس این نظر، سهم ایران از مازندران به ۱۳ درصد می‌رسید. به مرور زمان، پیشنهاد و نظر آذربایجان از سوی روسیه و قزاقستان مورد قبول واقع گردید که این مسئله ایران را در وضعیت سختی قرار داد و هنوز هم تعیین رژیم حقوقی دریای مازندران یکی از مهمترین دغدغه‌های کشورهای حوزه دریای مازندران می‌باشد.

۴. نتیجه‌گیری

همزمان با فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی بزرگترین منبع تهدید ایران در دوران اخیر، ارتباط زمینی ایران با روسها نیز از بین رفت. در عین حال، فروپاشی شوروی خطر ایدئولوژی کمونیسم را نیز از بین برد. دولت‌های تازه به استقلال رسیده در منطقه آسیای میانه و قفقاز به عنوان پتانسیلی برای نفوذ ایران نمایان شدند. بخش بزرگی از این منطقه با تاریخ ایران مرتبط بوده و (حوزه فرهنگی) ایران محسوب می‌گردد. با برقراری و حفظ روابط اقتصادی، این کشورها می‌توانستند به بازار و فرصت بزرگی برای ایران تبدیل شوند. گرچه بسیاری از فرصت‌های ایران در منطقه از بین رفته یا کم رنگ شده با این حال ایران با انتقال انرژی و منابع ثروت دیگر این کشورها به بازارهای جهانی، می‌تواند خودش را مجدداً با نظام بین‌المللی همراه نماید.

بحران قره‌باغ با توجه به تفاوت‌های دینی و قومی آن به عنوان پتانسیل ایجاد بی‌ثباتی در منطقه محسوب می‌شود و امنیت ایران را نیز ممکن است تحت تأثیر قرار دهد. بنابراین، ایران به دلیل بی‌ثباتی موجود در منطقه با هر گونه تحرکات افراطی دینی و قومی مخالفت کرده و برای حل مسئله قره‌باغ هم تلاش فراوانی نمود.

آذربایجان پس از استقلال از شوروی سابق سعی دارد روابط خود را با غرب گسترش دهد و با وجود آن که هنوز هم روسیه بزرگترین صادرکننده به آذربایجان محسوب می‌شود، سهم آن کشور

وضعیت اقتصادی جمهوری آذربایجان و روابط ... ۵۹

از واردات آذربایجان رو به کاهش است و در مقابل سهم ترکیه و اروپا رو به افزایش می‌باشد. روابط نزدیک آذربایجان با کشورهای نظیر آمریکا و رژیم اشغالگر قدس یکی از دغدغه‌های ایران است.

با توجه به اینکه هر دو کشور ایران و آذربایجان تولیدکننده نفت بوده، هر دو سابقه فنی خوبی در این صنعت دارند، دو کشور از طریق خشکی و همچنین دریای مازندران در مجاورت هم قرار دارند، تجربیات فنی کشورمان در استحصال و پالایش و بازاریابی نفت و دسترسی‌اش به آبهای آزاد در کنار ظرفیتهای تولید ماشین‌آلات و سکوه‌های صنعت نفت در آذربایجان مناسب‌ترین امکانات همکاری دو کشور در زمینه صنعت نفت و گاز را فراهم نموده است. همچنین با توجه به افزایش قیمت جهانی نفت و موقعیت جمهوری آذربایجان در انتقال نفت و گاز منطقه از طریق لوله انتظار می‌رود اهمیت استراتژیکی این کشور رو به افزایش باشد. بنابراین ایران باید تلاش نماید روابط خود را با آذربایجان گسترش دهد و نقش مهمتری در اقتصاد آذربایجان به ویژه در انرژی این کشور ایفا نماید.

منابع

- <http://eng.globalaffairs.ru/numbers/16/1044.html>.
- <http://geography.about.com/gi/dynamic/offsite.htm?site>
- <http://geography.about.com/library/cia/blcazerbaijan.htm>.
- <http://www.business-anti-corruption.com/normal.asp?pageid=301>.
- <http://www.economist.com/Countries/Azerbaijan/profile.cfm?folder=Profile-Forecast>.
- <http://www.fco.gov.uk/en/about-the-fco/country-profiles/europe/azerbaijan?profile=intRelations&pg=4>.
- <http://www.infoplease.com/ipa/A0107305.html>.
- <http://www.iras.ir>.
- <http://www.state.gov/r/pa/ei/bgn/2909.html>.
- http://www.theodora.com/wfbcurrent/azerbaijan/azerbaijan_economy.html.
- <http://www.traveldocs.com/az/economy.htm>.

پښتونستان ښار علمي او مطالعاتي فریښی
پرتال جامع علوم انسانی